

Manysi *sajt* < komi *sajt* 1. 'vessző'; 2. 'rubel'

I. A Manysi (Vogul) Népköltési Gyűjtemény IV. kötetéhez összeállított magyarázó rész említi a *sajt* 'rubel' szót. Ezt olvashatjuk: „egyéb forrásokban nincs meg” (IV/2: 226). MUNKÁCSI adatait: *sajt* (VNGy. IV: 331, 332), *sajt* (uo. 77 és KSz. IV [1903], 379) T. E. UOTILA is idézte már (SUSToim. LXV [1933], 120), ugyancsak megtalálhatók ezek az alakok TRÓCSÁNYI ZOLTÁN szójegyzékében (NyK. XXXIX, 461), noha tévesen *sajt* alakban.

A manysi szó több, régebbi és újabb forrásban fellelhető. Azt gyanítom, hogy legrégebbi előfordulására HUNFALVY PÁLnak A' vogul föld és népe című kötete szolgál adattal (Pest 1864). HUNFALVY REGULY ANTAL hagyományaiából közli a *ducatus* címszóban: „E' szó helyett [azaz a ducatus megfelelőjéül] a vogul *sájt* = rubel járna, p. o. *sarín sájt* arany rubel” (22. lap).

A szó következő előfordulása NY. SZOROKINnak az 1872. esztendőből való szójegyzéke, amelyet MUNKÁCSI újból közreadott a NyK. XVI. kötetében (1881): L. *eksajt* o: *ak sajt* 'egy rubel'. MUNKÁCSI hozzáfűzte az északi-manysi *sajt* alakot, közölte e szó mindkét jelentését: 1. 'vessző', 2. 'rubel', és egyúttal megadta a szó komi etimonját: *šal', šajt* ua. (478).

A VNGy. más helyéről én sem ismerem a manysi *sajt* szót. De ez nem jelenti azt, hogy későbbi művekben egyáltalában nem bukkanik fel. Én még A. NY. BALANGYIN és M. P. VAHRUSEVA könyvében (Мансийский язык, Ленинград, 1957) találtam rá. A szerzők a *caйт* 'рубль' szót a manysi nyelv komi jövevényszavai sorában említik (10. lap). Ezt az elavulóban volt komi *šajt* szót a mai komi irodalmi nyelvben felújították, és ez a szó háttérbe szorítja szinonimáit, a *rubleji*, valamint a *tšelkeveji* alakokat — állapította meg vizsgálataiban VÁSZOLYI ERIK (NyK. LIX, 123). Magának a komi *šajt* szónak a jelentése eredetileg 'rúd, ág', amelyre egy bizonyos számú mókusgereznát akasztottak a XVI–XVII. században. E mókusgereznák értéke viszont egy ezüstrubel volt (KALIMA, WICHMANN véleménye, l. VÁSZOLYI i. h. 128–129).

ЖЕ. И. РОМБАНГЕЈЕВА szótára (Русско-мансийский словарь, Ленинград, 1954) az orosz rubel szó manysi megfelelőjéül a *рубль* meg a *солкови* szót (< or. *целковый* 'ezüstrubel') közli, ámde A. NY. BALANGYIN és M. P. VAHRUSEVA később megjelent Мансийско-русский словарь-ja (Ленинград, 1958) mellőzi a *рубль* szót (a *Сзо. солкови, солковой, К. солковой, солквой, сел'хой* megtalálható benne). Meglepő viszont, hogy a 'rubel' jelentésű *Сзо. caйт* szón kívül, amelynek szinonimájaként a 97/a lapon *К. солковой, сел'хой* szerepel, ugyanebben a szótárban megtaláljuk a 'vessző' értelmű *caйт* szót is (jelzése *caйт III*), orosz megfelelői 'прут, хворостина'. Ennek a szónak kondai (a Jukonda-folyó mellőli) változata a szótár szerint *caйт*, szinonimája pedig az etimológiai irodalmunkból a lótartással kapcsolatos szókinszből sűrűn emle-

getett ourrap szó. A fentiekből kitűnik, hogy a komi *šait* szót a manysik mind 'vessző', mind pedig 'rubel' jelentésben átvették szomszédaitól.

2. Fentebb mondtuk, hogy a *šait* szó eredetileg 'rúd, vessző' jelentésű volt, és úgy látszik, száz kopéka értékű mókusgereznát akasztottak egy-egy rúdra. Valamikor egy kopéka értékű lehetett egy mókusgerezna. HUNFALVY közlése szerint a manysi *lén, lín* szó nemcsak 'evet' jelentésű, hanem egy kopékát is jelölt, minélfogva a griveny (10 kopejka) manysiuul annyit tesz, mint *lou lín* = 10 evet, a rubel *šét lín* vagy *sát lén* = 100 evet — írja HUNFALVY. „Igy ejtve a' *lén, lín* szót, mintha kopekát is tenne, zavart okozna, mert az evet ára valóban nagyobb egy kopekánál; az 5–6, sőt 10 kopekát ér. Azért, mikor a' vogul igazán pénzt akar kifejezni, a' szám után a' tatár *okša* (= pénz) szót teszi, így: *lou šét lín okša*, mi = 10 száz pénz = kopeka; ellenben *lou šét lín* valóban 10 száz evet, mi hat vagy tíz ezer kopeka" (i. m. 105. vö. még uo. 22. l. s. v. *kopeka* és 64. l. 26. jegyzet).

A manysi *lē'in* szó valószínűleg tatár eredetű (I. H. PAASONEN: FUF. II, 106).

3. De nemcsak a manysi nyelvben fordul elő ez a 'rubel' jelentésű komi jövevényszó, hanem megtalálható a másik obi-ugor nyelvben is. Már AHLQVIST említi a chanti művelődési szavak sorában: *soit, šoit* 'Rubel', és ő is — miként MUNKÁCSI a manysi szó esetében — nem habozik a szó komi etimónját felfedni: *šoit, šait, šat* (SUSAik. VIII, 15). A chanti adatokat továbbiakkal toldja meg KALIMA: Kam. *ššōiät* (Geheimwort) 'Geld', Trj. *ššā'if* 'Rubel', és szintén közli, hogy a chanti szó komi eredetű (SUSToim. LII, 88), vö. még O. *ššōiät* 'pénz' (KARJALAINEN—TOIVONEN: Ostj. Wb. 925|b) és 'rúd' (uo.), noha a két jelentést külön-külön címszóban közlik.

4. A 'Rute' > 'Rubel' jelentésváltozás megfejtése és igazolása WICHMANN érdeme: 'Rute, an die eine bestimmte, einem Rubel entsprechende Anzahl von Eichhornfellen gesteckt ist' (I. SUSToim. LII, 88 és SUSToim. LXV, 120).

A komi szó eredeti jelentése tehát 'vessző'. Éppen ezért teljesen elhibázott MUNKÁCSI BERNÁT (KSz. IV, 379) és HERMANN JACOBSONH elgondolása, akik a komi és manysi szavak 'rubel' jelentéséből kiindulva és valószínűleg egy 'érték' jelentést feltételezve, e szavakat a korai aveszta *šaēta* 'Geld, Vermögen' szóval kapcsolták egybe, azaz árja eredetű jövevényszavaknak tekintették őket (JACOBSONH: Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung LV [1928], 305, 307; és Arier und Ugrofinnen, Göttingen, 1922, 182).

5. Kis szótörténeti adatozásunknak tehát kettős tanulsága van.

5.a. Nagyon nélkülözzük a manysi nyelv szótárát, elsősorban MUNKÁCSI BERNÁT gyűjtésének feldolgozását. Azonban ez magában még nem elegendő: HUNFALVY PÁL idézett munkájában REGULY anyagát közölve, feldolgozta az elődök feljegyezte szóanyagot is. Ilyen értelemben ma már nem csak egy MUNKÁCSI-szótárra van szükségünk, igazi kutatási segédeszközül csak az a mű számít, amely finn, magyar, orosz és szovjet nyelvészek manysi szóanyagát foglalja majd össze. Mivel az elsőrendű feladat a „MUNKÁCSI-manysiszótár”, a távoli idők bizonytalansága rejti a nagyobb szógyűjteményt. Ennek a megjelenéséig azonban nem jelenthetjük ki rendíthetetlen bizonyossággal: „egyéb forrásokban nincs meg”.

5.b. A másik tanulság az árja-obi-ugor egyeztetésre vonatkozik. Egy finnugor—indogermán egyeztetés gyenge lábakon áll, ha nem kutatjuk fel a szavak teljes szemantikai mezőjét. H. JACOBSONH sikertelen kísérlete bizo-

nyítja: a finnugor (obi-ugor) szó jelentését kell előbb kikutatni ahhoz, hogy az etimonhoz visszanyúlhassunk. Az eredeti jelentés felkutatása pedig a kultúr-történet adatainak, az adott esetben a prémkereskedés fontosságának az ismereteit feltételezi. (A finnugor népek gereznávalutájára vonatkozólag többen végeztek kutatást; a fent említetteken kívül még BEKE ÖDÖN, aki a permi, obi-ugor és lapp népek nyelvéből mutatta ki a megfelelő adatokat, FUF. XXX, 367, NyK. LII, 295 kk. és NyK. LIV, 187.) — Ezenkívül rendszerben kell látni a szavakat, szemantikai csoportokban, mind egy-egy időszakban, mind történetileg. A kellően gondos kutatás elmulasztása esetén az etimológia csak felvetett ötlet marad, nem pedig alaposan bebizonyított származtatás.

ERDŐDI JÓZSEF

